

УДК 343.431

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.4.19>

О. М. Скрябін

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Класичного приватного університету

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У статті розкрито сутність поняття «торгівля людьми», наведені рушійні сили скоєння злочинів у сфері торгівлі людьми та цілі, з якими здійснюється торгівля людьми. Різновидами злочинів у сфері торгівлі людьми виступають: торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації, трансплантації органів, трудової експлуатації, використання в жебрацтві, використання у виготовленні порнографічної продукції, примусової вагітності, з метою усиновлення (удочеріння). Визначені основні методи ведення слідства злочинів у сфері торгівлі людьми: розслідування на основі інформації від свідків і потерпілих та розслідування на основі даних оперативно-розшукової діяльності. Другий метод є більш ефективним у порівнянні із першим. Основними елементами криміналістичної характеристики торгівлі людьми виступають спосіб скоєння злочину; місце, час та обстановка скоєння злочину; засоби та знаряддя; предмет посягання; потерпіла особа та особа злочинця; сліди злочину. Сьогодні досудове розслідування злочинів у сфері торгівлі людьми починається негайно після надходження інформації про вчинене кримінальне правопорушення та внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Злочини у сфері торгівлі людьми набувають нових ознак та особливостей, переходять в онлайн-режим, що спричинене пандемією COVID-19. Розслідування злочинів у сфері торгівлі людьми має комплексний та багатоплановий характер. Для ефективного розслідування злочинів у сфері торгівлі людьми необхідною є взаємодія співробітників різних правоохоронних органів, їхніх структурних підрозділів. На підвищення ефективності розслідування також впливає взаємодія українських правоохоронців із правоохоронцями інших країн, із міжнародними громадськими та державними організаціями щодо обміну досвідом та інформацією. Важливим для підвищення ефективності розслідування злочинів у сфері торгівлі людьми є вдосконалення міграційного контролю за перетином державного кордону українськими громадянами, суворі вимоги до організацій, що спеціалізуються на працевлаштуванні громадян за кордоном, розробка суворих вимог ліцензування таких суб'єктів господарювання.

Ключові слова: розслідування, злочин, торгівля людьми, кримінальне судочинство, експлуатація.

Постановка задачі. У сучасному суспільстві, спрямованому на демократизацію та гуманізацію, актуальними для вирішення залишаються питання, пов'язані з експлуатацією, насильством, сучасним рабством. Торгівля людьми є однією з таких проблем, яка притаманна більшості країн світу і потребує вирішення, розроблення шляхів протидії, ефективних методик розслідування подібних злочинів. Торгівля людьми – це злочин, який звершується не тільки проти здоров'я та життя людини, а проти суспільства та держави.

Торгівля людьми виступає однією з найбільш прибуткових видів діяльності організованої злочинності, за якою часто використовуються нелегальні міграційні потоки. Наслідками скоєння злочинів у сфері торгівлі людьми на особистісному рівні виступають фізична та психологічна шкода, можливі психічні та психологічні розлади, великі ризики зараження СНІДом, небезпека насильственным шляхом стати наркоманом.

Сьогодні ситуація у сфері торгівлі людьми ускладнилась пандемією коронавірусної інфекції (COVID-19). Соціально-економічні наслідки глибокого та масш-

табного характеру підвищують уразливість людей перед експлуатацією, жорстоким поведінням і торгівлею людьми. Крім того, в даний час весь світ переходить на онлайнний формат через пандемію COVID-19, торговці людьми використовують онлайнні технології та інші засоби для вербування та експлуатації жертв.

Тому важливим та необхідним на сьогодні є актуалізація та удосконалення протидії торгівлі людьми, розробка ефективних методик розслідування злочинів в цій сфері. Виникає потреба теоретичного дослідження особливостей розслідування злочинів у сфері торгівлі людьми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика криміналістичних аспектів розслідування злочинів у сфері торгівлі людьми розкрита в наукових працях сучасних вчених, таких як К.Л. Бугайчук [1], П.В. Горбасенко [2], О. В. Василюва-Карвацька [3], В.О. Малярова [4], Ю.О. Михайлова [1], Д.В. Швець [1]. Проте слід зазначити, що сьогодні необхідною є актуалізація та вдосконалення наявних знань, що пов'язано з динамічністю сучасного суспільства і глобальних змін, таких як пандемія COVID-19, яка вплинула на всі сфери суспільства.

Мета статті – проаналізувати та дослідити особливості розслідування злочинів у сфері торгівлі людьми в Україні.

Виклад основного матеріалу. У відповідності до ст. 149 Кримінального кодексу України (далі по тексту – КК) кримінально-правові норми передбачають кримінальну відповідальність за скоєння дій злочинцями, які призводять до суспільно небезпечних наслідків: торгівлю людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а також вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи.

При цьому під експлуатацією людини законодавець розуміє всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над люди-

ною без її згоди, усиновлення (удочеріння) для наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо [5].

Так, П.В. Горбасенко зазначає, що торгівля людьми означає нелегальне вербування, перевезення, передачу, отримання, приховування особи, що здійснюються з метою подальшого використання задля залучення до праці, сексуальної експлуатації. Сексуальна експлуатація є нелегальним залученням особи чоловічої або жіночої статі, її сексуальних властивостей та можливостей, будь-якого віку, всупереч її волі, до задоволення фізіологічних, психологічних потреб іншої особи, з метою отримання фінансової чи іншої вигоди [2, с. 14].

Слід відмітити, що під час вчинення торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації та використання в порнобізнесі для впливу на жертву або на осіб, пов'язаних із нею, злочинці використовують методи психічного й фізичного насильства. При цьому насильство – це зовнішній із боку інших осіб навмисний і протиправний вплив на людину (або групу осіб), що здійснюється поза або проти її волі й здатен заподіяти їй органічну, фізіологічну або психічну травму, а також обмежити свободу її волевиявлення або дій [6, с. 22].

Доцільно в розрізі досліджуваної проблематики визначити рушійні сили торгівлі людьми, якими виступають: гендерна нерівність, відсутність рівних можливостей, волаюча економічна нерівність як усередині держав, так і між ними, корупція й уразливість, що є результатом неадекватності судової і правоохоронної систем, громадянська нестабільність і невиконання державами своїх функцій із захисту і забезпечення своїх громадян. Одним із чинників, що сприяють процвітанню торгівлі людьми, є наявність попиту на платні сексуальні послуги і дешеву робочу силу для будівництва, оброблювального виробництва, промисловості та домашнього господарства [7, с. 3].

Розслідування злочинів у сфері торгівлі людьми передбачає використання двох загальноприйнятих методів ведення слідства: 1) розслідування на основі інформації від свідків та потерпілих, що дає мінімальну ефективність; 2) розслі-

дування на основі даних оперативно-розшукової діяльності, що дає максимальну ефективність [2, с. 17].

Специфіка розслідування торгівлі людьми та інших незаконних угод щодо людей зумовлена вчиненням різноманітних дій щодо потерпілих, які можуть відрізнятися за соціальною та віковою характеристиками.

Саме вид експлуатації потерпілої особи та її соціально-демографічна характеристика (стать, вік, спосіб життя тощо) зумовлюють особливості таких елементів механізму вчинення розглядуваного злочину, як спосіб та обстановка, особливості слідів, характеристика злочинців, використовуваних знаряддя й засоби. Це все, у свою чергу, впливає на структуру та особливості кримінального провадження на попередньому етапі під час надходження інформації про торгівлю людьми, типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування, тактичні завдання розслідування і засоби їх вирішення [7, с. 15].

Важливим у розслідуванні злочинів у сфері торгівлі людьми є виділення основних елементів криміналістичної характеристики торгівлі людьми. Так, Н.С. Карпов виділяє такі характеристики: спосіб вчинення злочину; місце і обстановку вчинення злочину; час вчинення злочину; знаряддя і засоби; предмет посягання; потерпілу особу; особу злочинця; сліди злочину (у широкому значенні) [8, с. 268].

Достатньо істотних змін процедура розслідування злочинів у сфері торгівлі людьми зазнало із внесенням змін до КК України у 2012 році. На сьогодні досудове розслідування починається негайно після надходження інформації про вчинене кримінальне правопорушення та внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 214).

Дефіцит інформації на початковому етапі не завжди дозволяє висловити обґрунтоване припущення про обставини зникнення людини. Але під час надходження заяви про безвісне зникнення особи поряд з іншими підлягає ретельній перевірці версія про те, що зникла особа стала жертвою торгівлі людьми [7, с. 28].

Типові слідчі ситуації початкового розслідування торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації класифікують на різні групи залежно від обсягу та змісту даних,

що слугували підставою для відкриття кримінального провадження, обсягу інформації, який має у своєму розпорядженні слідчий про саму подію злочину, і осіб, які до нього причетні.

Такими ситуаціями виступають такі:

1. Наявні ознаки торгівлі людьми і відома особа (-и), яка (-и) її вчинила (71,2% вивчених кримінальних справ; 36,2% опитаних оперативних працівників і 32,2% слідчих).

2. Наявні ознаки торгівлі людьми, особа (-и), яка (-и) її вчинила, невідома (23,1% кримінальних справ; 37,5% оперативних працівників і 60,8% слідчих).

3. Наявні ознаки торгівлі людьми і є відомості про злочинця, але місцезнаходження останнього невідоме (5,8% кримінальних справ; 40,8% оперативних працівників і 35% слідчих) [9].

Усі слідчі ситуації у кримінальних провадженнях у сфері торгівлі людьми, що виникають на початковому етапі розслідування, доцільно погодити з вищезазначеною класифікацією залежно від інформації про можливого злочинця. Серед них можна виокремити такі: 1) наявні ознаки торгівлі людьми і відома особа, яка її вчинила; 2) наявні ознаки торгівлі людьми, але особа, яка її вчинила, не відома; 3) наявні ознаки торгівлі людьми і відомості про можливого злочинця, але місцезнаходження останнього не відоме [10, с. 46].

Також важливим під час розслідування злочинів у сфері торгівлі людьми є збір відомостей про осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, співучасників; збір інформації про потерпілу особу та її контакти (зв'язки) з підозрюваними; організація проведення документальних перевірок (ревізій), інвентаризації в організаціях чи установах, діяльність яких пов'язана зі вчиненням злочину; підбір обізнаних осіб (спеціалістів), допомога яких потрібна в ході розслідування.

Поза усіляких сумнівів, для успішного розслідування торгівлі людьми необхідне використання досить крупних сил, надійно забезпечених у кадровому, науково-методичному, матеріально-технічному і організаційному аспектах. Успіх розслідування багато в чому зумовлює тісну взаємодію співробітників різних правоохоронних органів, їхніх структурних підрозділів.

В організації розслідування торгівлі людьми головне положення належить бригадному методу розслідування. Отже, починаючи розслідування, слід негайно вирішити питання щодо створення і організації роботи слідчої або слідчо-оперативної групи [7, с. 29].

Так, П.В. Горбасенко зазначає, що судово-слідча практика в Україні у справах за злочинами у сфері торгівлі людьми дає змогу зробити висновки про актуальні сьогодні напрями вдосконалення практики викриття та розслідування злочинів: узагальнення судово-слідчої практики; підвищення рівня взаємодії правоохоронних органів України із правоохоронними органами іноземних держав, міжнародними урядовими та неурядовими організаціями в аспекті обміну оперативною та доказовою інформацією, планування та проведення спільних організаційних, нарадчих, слідчих та оперативно-розшукових заходів у сфері протидії торгівлі людьми та в рамках конкретних кримінальних справ; удосконалення міграційного контролю за перетином державного кордону громадянами України, суворі вимоги до організацій, що спеціалізуються на працевлаштуванні громадян за кордоном, розробка суворих вимог ліцензування таких суб'єктів господарювання; створення у структурі Міністерства соціальної політики України спеціалізованих центрів реабілітації жертв торгівлі людьми, які б безкоштовно надавали таким особам притулок, соціальну, медичну допомогу, допомогу у працевлаштуванні, а також брали під свою опіку молодих осіб – випускників інтернатів, дитячих будинків, інвалідів, дітей із малозабезпечених сімей; інформаційне забезпечення органів правопорядку, які за накопиченими результатами практичної діяльності повинні сприяти створенню єдиного інформаційного криміналістичного обліку фізичних та юридичних осіб, що потрапили в поле зору правоохоронців за фактами торгівлі людьми внаслідок проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих дій, обміну оперативною та доказовою інформацією по каналах Інтерполу, Європолу, Євроюсту [2, с. 19].

Висновки і пропозиції. Таким чином, урахувавши вищевикладене, слід зазначити, що злочини у сфері торгівлі людьми

сьогодні набувають нових ознак та особливостей і переходять в онлайн режим, що спричинене пандемією COVID-19. Розслідування злочинів у сфері торгівлі людьми має комплексний та багатоплановий характер, що потребує залучення великих сил, які будуть надійно забезпечені з точки зору методичного, матеріально-технічного та організаційного аспектів. Ефективність розслідування злочинів у сфері торгівлі людьми потребує взаємодії структурних підрозділів правоохоронних органів між собою та з правоохоронними органами інших держав, міжнародними громадськими та державними організаціями у сфері обміну досвідом та інформацією.

Список використаної літератури:

1. Швець Д.В., Бугайчук К.Л., Михайлова Ю.О. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми: науково-методичні рекомендації. Харків : ХНУВС, 2017. 121 с.
2. Горбасенко П.В. Загальні положення методики розслідування торгівлі людьми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, Київ, 2013. 22 с.
3. Василюва-Карвацька О.В. Криміналістичний аспект розслідування торгівлі людьми. *Правова позиція*. № 4(25). 2019. С. 140–144.
4. Малярова В.О. Способи вчинення торгівлі людьми: питання систематизації. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. № 2. 2015. С. 105–113.
5. Кримінальний Кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст. 131. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.10.2020).
6. Сердюк Л.В. Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование. Москва : Юрлитинформ, 2002. 384 с.
7. Черчукіна Л.В., Яковенко М.О. Виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2013. 135 с.
8. Карпов Н.С. Криміналістична характеристика торгівлі людьми. *Університетські наукові записки*, 2005. № 3(15). С. 268–273.
9. Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 ; Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2004. 225 с.
10. Протидія торгівлі людьми (законодавчі акти). Київ, 2011. 11 с.

Scriabin O. Features of the investigation of crimes in the field of trafficking in human beings in criminal proceedings

The article reveals the essence of the concept of human trafficking, the driving forces of committing crimes in the field of human trafficking and the purposes for which human trafficking is carried out. Types of crimes in the field of human trafficking are: human trafficking for sexual exploitation, organ transplantation, labor exploitation, use in begging. The main methods of investigating crimes in the field of human trafficking are identified: investigation based on information from witnesses and victims and investigation based on the data of operational and investigative activities. The main elements of the forensic characteristics of human trafficking are the method of committing the crime; place, time and circumstances of the crime; tools and implements; subject of encroachment; the victim and the person of the offender; traces of the crime. Today, the pre-trial investigation of crimes in the field of trafficking in human beings begins immediately after the receipt of information about the committed criminal offense and the entry of relevant information in the Unified Register of pre-trial investigations. Today, crimes in the field of human trafficking acquire new features and peculiarities, go online, caused by the COVID-19 pandemic. The investigation of crimes in the field of trafficking in human beings is complex and multifaceted. In order to effectively investigate crimes in the field of human trafficking, the interaction of various law enforcement officers and their structural units is necessary. The effectiveness of the investigation is also influenced by the interaction of Ukrainian law enforcement officers with law enforcement officers of other countries, with international public and state organizations for the exchange of experience and information. It is important to improve the efficiency of the investigation of crimes in the field of trafficking in human beings is to improve migration control over the crossing of the state border by Ukrainian citizens, strict requirements for organizations specializing in employment abroad, development of strict licensing requirements for such entities.

Key words: investigation, crime, human trafficking, criminal proceedings, exploitation.